

Голові разової спеціалізованої вченої ради
ДФ 20.051.104
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
докторці юридичних наук, професорці
Аллі Володимирівні ЗЕЛІСКО

ВІДГУК

*офіційної опонентки Беяневич Олени Анатоліївни,
докторки юридичних наук, професорки,
на дисертаційну роботу Савчука Валерія Петровича
«Корпоративний секретар як учасник корпоративних відносин»,
поданої на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 081 «Право»*

Актуальність теми дисертаційної роботи

Важливою умовою розвитку корпоративного сектору економіки є впровадження в діяльність акціонерних товариств сучасних принципів та стандартів корпоративного управління, що дозволить здійснювати належний захист прав акціонерів, запровадження прозорих та відкритих механізмів управління та контролю за посадовими особами акціонерного товариства. Успішне вирішення цих питань значною мірою залежить від правового забезпечення відносин між учасниками товариства, органами управління, менеджерами, іншими зацікавленими особами, одним з яких є корпоративний секретар. Корпоративний секретар, запровадження посади якого стало обов'язком для певних видів акціонерних товариств відповідно до Закону України «Про акціонерні товариства» від 27.07.2022 р., має забезпечити ефективну поточну взаємодію товариства з акціонерами, координацію дій товариства щодо захисту прав та інтересів акціонерів, підтримання ефективної роботи ради директорів або наглядової ради.

Корпоративний секретар посідає особливе місце в системі корпоративного управління акціонерним товариством як особа, на яку покладається виконання цілої низки функцій неуправлінського характеру.

Наукове обґрунтування нормативного визначення правового статусу корпоративного секретаря набуває особливої актуальності у зв'язку з прийняттям нового Закону України «Про акціонерні товариства», в якому вперше в окремому розділі закріплено низку положень про корпоративного секретаря. Запроваджується його обов'язковість для частини акціонерних товариств, за корпоративним секретарем закріплюється власна компетенція.

У зв'язку з вищенаведеним стає актуальним науковий аналіз правового статусу корпоративного секретаря, з'ясування його місця в системі корпоративних відносин та корпоративного управління, порядку його обрання, сукупності повноважень тощо.

Актуальність дослідження підтверджується також тим, що роботу виконано в межах науково-дослідної роботи навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника на тему «Правові проблеми здійснення майнових та особистих немайнових прав в умовах ринкової економіки» (номер державної реєстрації 0110U001557).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Цілісність та системність дисертації зумовлено логічною структурою дисертації, чітким формулюванням мети та завдання дослідження. Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджується опрацюванням значної кількості нормативних джерел, іноземного законодавства, літератури з тематики дослідження та правозастосовної практики (список використаних джерел складається з 203 найменування).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше у правовій науці здійснено спеціальне дослідження нового для законодавства України інституту корпоративного секретаря та його місця у системі корпоративних правовідносин та відносин корпоративного управління. Дисертантом доволі детально проаналізовано історію зародження та становлення правового інституту корпоративного секретаря в країнах прецедентного права та континентальної правової сім'ї, а також сучасні тенденції законодавчого регулювання з метою істотного підвищення ролі корпоративного секретаря як однієї з ключових фігур акціонерного товариства, зумовлені необхідністю забезпечення прозорості та ефективності корпоративного управління. Точне визначення місця корпоративного секретаря в системі корпоративних відносин, розуміння його функцій, окреслення в законодавстві та локальних нормативних актах компетенції корпоративного секретаря дозволяє в кінцевому підсумку знизити рівень конфліктності інтересів, притаманних корпорації, досягти мінімізації корпоративних спорів, принаймні, пов'язаних із порушенням права акціонерів на інформацію про діяльність товариства, підвищення рівня організації роботи наглядової ради, ради директорів товариства.

На основі аналізу спеціальної літератури та практичного матеріалу дисертантом вирішено всі поставлені завдання (с. 19-20): визначено етапи

розвитку правового інституту корпоративного секретаря в Україні та за її межами; встановлено місце інституту корпоративного секретаря в системі корпоративних відносин; порівняно правовий статус корпоративного секретаря в Україні та в праві іноземних держав; виявлено ознаки корпоративного секретаря як посадової особи товариства; встановлено особливості порядку призначення, звільнення корпоративного секретаря; сформульовано права та обов'язки корпоративного секретаря; визначено особливості цивільно-правової відповідальності корпоративного секретаря. Належна джерельна база дослідження та обрана методологія дозволили обґрунтувати низку нових наукових висновків та пропозицій, спрямованих на розв'язання важливої науково-практичної проблеми – підвищення рівня правового забезпечення діяльності акціонерних товариств та ефективності корпоративного управління.

Загалом заслуговують на підтримку більшість висновків дисертанта, що містять положення новизни різного рівня, серед яких:

- положення про те, що корпоративний секретар є одноосібним неуправлінським органом, який характеризується низкою диференціюючих ознак: 1) наявність власної компетенції; 2) організаційна відокремленість від інших органів та відокремлених підрозділів товариства; 3) формування у чітко визначеному законом і статутом товариства порядку; 4) можливість формування штату працівників для виконання його функцій (с. 21);

- ознаки неуправлінських органів АТ, якими є: 1) наявність компетенції; 2) автономність; 3) неспроможність брати участь у формуванні волі товариства; 4) неможливість представництва товариства; 5) можливість набрання штату працівників (с. 117-118);

- генеза правового регулювання корпоративного секретаря в праві України та із виділенням таких періодів:

1) 1991-2003 р.р.: а) відсутність нормативно-правового регулювання на загальнонаціональному рівні; б) поодинокі застосування в корпоративному управлінні окремих АТ; в) переважне виконання функцій діловода;

2) 2003-2008 р.р.: а) регулювання на рівні актів рекомендаційного характеру; б) виконання виключно функції організаційного та інформаційного забезпечення діяльності органів товариства;

3) 2008-2022 р.р.: а) закріплення інституту корпоративного секретаря на рівні загальнообов'язкових нормативних актів; б) поступове розширення повноважень; в) встановлення обов'язковості для державних АТ;

4) 2022 р. і на сьогодні: а) закріплення його обов'язковості для певних типів АТ; б) визначення за корпоративним секретарем статусу посадової

особи; в) встановлення чіткого переліку повноважень, прав, обов'язків та підстав припинення його повноважень (с. 21, 38-51, 195);

- визначення поняття корпоративного секретаря, яким є фізична особа, яка відповідає за взаємодію акціонерного товариства з учасниками корпоративних відносин та забезпечення їх необхідною інформацією, координацію дій товариства щодо охорони та захисту прав та інтересів акціонерів, підтримку ефективної діяльності загальних зборів, виконавчого органу, наглядової ради (ради директорів) (с. 21, 80);

- функції корпоративного секретаря в корпоративних відносинах шляхом виділення наступних: 1) реалізації права акціонерів на інформацію; 2) забезпечення дотримання товариством вимог законодавства, статуту та локальних актів, вимог щодо розкриття інформації про АТ; 3) організації загальних зборів товариства, роботи наглядової ради та виконавчого органу (правління); 4) взаємодії з регуляторними органами (с. 22, 196);

- структура правового статусу корпоративного секретаря, в якому виділено наступні елементи: 1) комплекс повноважень; 2) кваліфікаційні вимоги, які ставляться до відповідного суб'єкта; 3) порядок призначення та припинення повноважень; 4) права та обов'язки; 5) юридична відповідальність (с. 22, 97);

- недопустимість поєднання корпоративним секретарем виконання функцій інших посадових осіб товариства або суміщення виконання повноважень, що не входять до його компетенції в розвиток принципу заборони суміщення посад в органах товариства як однієї із засад вітчизняного корпоративного права (с. 128);

- корпоративний секретар є суб'єктом фідучіарних відносин та, відповідно, носієм фідучіарного обов'язку стосовно акціонерів діяти добросовісно та в їх інтересах (з виокремленням обов'язку лояльності, обов'язку не отримувати прихованих прибутків, обов'язку діяти обережно та професійно, обов'язку уникати конфлікту інтересів) (с. 22, 164-165);

- система повноважень корпоративного секретаря шляхом класифікації на такі основні групи повноважень: інформування (забезпечення здійснення права акціонерами права на інформацію); забезпечення комунікації між учасниками корпоративних відносин (акціонерами та товариством), а також третіми особами (інвестори тощо); забезпечення взаємодії АТ з Національною депозитарною системою; запобігання порушень учасниками корпоративних відносин (с. 23, 197);

- правовий статус корпоративного секретаря шляхом обґрунтування: 1) виключної компетенції загальних зборів товариства щодо обрання корпоративного секретаря; 2) допустимості відсторонення корпоративного

секретаря в будь-який момент наглядовою радою, однак з підстав, передбачених в статуті товариства; 3) необхідності укладення з корпоративним секретарем не трудового, а саме цивільно-правового договору (с. 23).

Практичне значення одержаних результатів дослідження. Результати, отримані дисертантом, можуть бути використані у науково-дослідній діяльності для подальших наукових досліджень проблем корпоративного права, в тому числі вирішення корпоративних спорів; правотворчій діяльності для вдосконалення корпоративного законодавства (в тому числі Закону «Про акціонерні товариства», Кодексу корпоративного управління); правозастосовній діяльності при вирішенні корпоративних спорів; навчальному процесі для викладання навчальних дисциплін «Корпоративне право», «Акціонерне право», «Корпоративне управління», «Господарське право», «Цивільне право», а також при підготовці методичних матеріалів, підручників, навчальних посібників за цими напрямками; практичній діяльності суб'єктів господарювання корпоративного сектору економіки.

Повнота викладення наукових положень, висновків і результатів в опублікованих працях. Результати дисертаційного дослідження відображено в дев'яти публікаціях, п'ять з яких – у виданнях, що входять до переліку наукових фахових видань України з юридичних наук категорії «Б», та чотирьох тезах на науково-практичних конференціях.

Дисертація виконана дисертантом самостійно з використанням останніх досягнень науки корпоративного права. Наукові публікації виконано на належному професійному рівні, в них відображено основні положення та висновки дисертації, отримані наукові результати в кожній опублікованій статті є обґрунтованими відповідно до мети статті та її завдань.

Зауваження за змістом дисертації. Попри належний ступінь аргументованості та обґрунтованості положень, що містять наукову новизну, та авторських висновків, у дисертації наявні положення, які є дискусійними, можуть бути доповнені або уточнені під час обговорення.

Безумовно важливою і актуальною є проблематика структури правового статусу корпоративного секретаря, в який дисертант виокремлює юридичну відповідальність, адже від належного її унормування значною мірою залежатиме становлення самого інституту корпоративного секретаря у діловій практиці вітчизняних акціонерних товариств.

Цивільно-правовій відповідальності корпоративного секретаря присвячений окремий розділ дисертації. Одним з головних висновків,

зроблених у цьому розділі, є висновок про те, що суб'єктом цивільно-правової відповідальності за ненадання інформації акціонерам є корпоративний секретар, а не акціонерне товариство (с. 198), однак який має бути в цьому випадку обраний належний спосіб захисту прав акціонера, автор не визначає.

Підтримуючи загалом авторську ідею про те, що корпоративний секретар як посадова особа акціонерного товариства та носій фідучіарного обов'язку має нести юридичну (в тому числі цивільно-правову відповідальність) за вчинені ним правопорушення, вважаємо такий висновок недостатньо обґрунтованим і доволі спірним, з огляду на таке.

Суб'єктом юридичної відповідальності може виступати лише носій обов'язку, в теорії корпоративного права таким суб'єктом по відношенню до акціонера традиційно визнається саме товариство, а не його орган.

Серед повноважень корпоративного секретаря автором виокремлено такі основні групи: інформування (забезпечення права акціонерів на інформацію); забезпечення комунікації між учасниками корпоративних відносин (акціонерами та товариством), а також третіми особами (інвестори тощо); забезпечення ефективної діяльності органів управління товариством; запобігання порушень учасниками корпоративних відносин (с. 197). Відповідно, зазначений висновок стосується тільки невиконання корпоративним секретарем обов'язку надання інформації, що звужує саме питання цивільно-правової відповідальності корпоративного секретаря тільки до випадків ненадання інформації. При цьому дисертант аргументує свою позицію нормою ч. 2 ст. 113 Закону «Про акціонерні товариства» щодо *порядку* надання інформації на вимогу акціонерів. Але *обов'язок* надати інформацію про діяльність товариства покладено на товариство, як це впливає із змісту ч. 1 ст. 113 зазначеного Закону: *акціонерне товариство забезпечує кожному акціонеру доступ до документів* про діяльність товариства в порядку, який визначається ст. 113 Закону.¹ Саме таким шляхом рухається судова практика: «Одержання учасником господарського товариства інформації про діяльність товариства у порядку, встановленому установчим документом та законом, є необхідним для реалізації ним своїх корпоративних прав, зокрема правомочностей на участь в управлінні господарською організацією. Унаслідок невиконання господарським товариством *свого* обов'язку з надання на вимогу його учасника інформації про діяльність товариства у порядку, встановленому установчим документом

¹ Закон передбачає також і *право акціонерного товариства* відмовити акціонеру у наданні передбачених ст. 113 Закону документів (ч. 6 ст. 113).

та законом, можуть бути визнані порушеними право учасника товариства на інформацію та його корпоративні права»².

Висновок про те, суб'єктом цивільно-правової відповідальності за ненадання інформації акціонерам є корпоративний секретар, а не акціонерне товариство, зумовлює також і ревізію процесуальних аспектів реалізації цієї відповідальності.

Автором обґрунтовується, що корпоративний секретар є учасником корпоративних відносин в широкому розумінні, і відносини між корпоративним секретарем та акціонерами, іншими органами управління є корпоративними. З легальної характеристики справ у спорах, що виникають у корпоративних відносинах (п. 3 ч. 1 ст. 20 Господарського процесуального кодексу України)³, вбачається, що сторонами у корпоративному спорі є: 1) юридична особа та її учасник (засновник, акціонер, член), у тому числі учасник, який вибув; 2) учасники (засновники, акціонери, члени) юридичної особи. Ані органи товариства (загальні збори, виконавчий орган, наглядова рада тощо), ані посадові особи товариства не мають власної господарської процесуальної правосуб'єктності і не можуть бути відповідачами за позовами учасників товариства (акціонерів). Винятком з цього правила є похідний позов як *особливий* спосіб захисту прав товариства, який застосовується акціонером у випадку заподіяння збитків акціонерному товариству діями (бездіяльністю) посадових осіб товариства, його предмет окреслено лише однією позовною вимогою – відшкодування збитків, завданих товариству⁴, інших позовних вимог похідний позов містити не може. Конструкція похідного позову міститься у ч. 1 ст. 54 ГПК, яка унормовує особливості участі у судовому процесі осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах юридичної особи у спорах про відшкодування збитків, заподіяних її посадовою особою. Як передбачено нормою ч. 1 ст. 54 ГПК, позивачем за похідним позовом може бути *лише* акціонер (акціонери) юридичної особи, якому (яким) сукупно належить 5 і більше відсотків статутного капіталу товариства (голосуючих акцій) або частка у власності юридичної особи якого (яких) сукупно становить 5 і більше відсотків, а *не*

² Див., зокрема, Огляд судової практики Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду щодо захисту права учасника (акціонера, члена) на отримання інформації про діяльність юридичної особи та права вимагати проведення аудиту фінансової звітності товариства від 27.03.2024 р.; постанови Верховного Суду від 21 січня 2020 року у справі № 906/157/19, від 03 грудня 2020 року у справі № 910/13808/19.

³ Справи у спорах, що виникають з корпоративних відносин, в тому числі у спорах між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою та її учасником (засновником, акціонером, членом), у тому числі учасником, який вибув, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, крім трудових спорів.

⁴ Судова практика ґрунтується на тому, що *виключним* предметом похідного позову є вимога про відшкодування збитків, завданих господарському товариству його посадовою особою (див., зокрема, постанову ВС від 20.06.2018 р. у справі № 922/2187/16).

взагалі будь-який акціонер товариства. Похідний позов не є способом захисту права акціонера на отримання інформації.

Автор також вважає, що правовою підставою відповідальності може бути цивільно-правовий договір, а «іноді також» і корпоративний договір, який «передбачає відповідальність широкого кола учасників за невиконання своїх обов'язків перед товариством, в тому числі матеріальну» (с. 180).

Теза про те, що за порушення умов цивільно-правового договору, який укладається із корпоративним секретарем, він має нести відповідальність, передбачену цим договором, сумніву не викликає. Це узгоджується із загальними положеннями договірної права, і від того, наскільки повно сформульовані умови такого договору (в тому числі щодо обов'язків корпоративного секретаря та відповідальності за їх невиконання), залежатиме сама можливість реалізації цивільно-правової (майнової) відповідальності корпоративного секретаря, а також застосування до нього інших заходів відповідальності (відсторонення від виконання обов'язків, розірвання договору тощо). Доцільним було б визначення в роботі, які саме заходи цивільно-правової відповідальності можуть бути передбачені таким договором.

Що ж стосується корпоративного договору, за яким акціонери товариства зобов'язуються реалізовувати свої права та повноваження певним чином або утримуватися від їх реалізації (ч. 1 ст. 29 Закону «Про акціонерні товариства»), то він таких підстав містити не може. Корпоративний секретар не є і не може бути стороною корпоративного договору, оскільки в такому випадку виникатиме конфлікт інтересів, відповідно, договір не може встановлювати прав та обов'язків такої особи.

Частина 1 ст. 90 Закону «Про акціонерні товариства» містить загальну норму про те, що посадові особи товариства, винні у порушенні передбачених цим Законом обов'язків, відповідають за збитки, заподіяні товариству своїми діями або бездіяльністю. У разі якщо відповідальність згідно з цією статтею несуть кілька осіб, їх відповідальність перед товариством є солідарною. Автор зазначає, що, оскільки «інститут корпоративного секретаря є відносно новим, а також те, що він не бере участі безпосередньо в прийнятті управлінських рішень, прецедентів притягнення корпоративного секретаря до відповідальності (в тому числі солідарної відповідальності) шляхом зобов'язання його відшкодувати збитки досить небагато» (с. 176). Втім, якщо така практика дисертанту відома, її необхідно було б навести, тим більше, що він сам вважає, що корпоративний секретар не відповідає за прийняття управлінських рішень членами виконавчого органу (правління), наглядової ради (ради директорів) тощо (с. 176).

Загальний висновок по дисертації.

Разом із тим зазначені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації В.П. Савчука «Корпоративний секретар як учасник корпоративних відносин», доктринального значення роботи та наукової новизни одержаних результатів.

Висновки, що містяться у дисертації, відповідають сформульованим здобувачем науковим завданням, ці завдання є повністю виконаними. Робота Савчука В.П. виконана на належному теоретичному рівні, матеріал дисертації викладено в логічній послідовності, усі висновки отримали необхідну і достатню теоретичну аргументацію та є методологічно обґрунтованими. За своїм змістом і загальною спрямованістю дисертація Савчука В.П. відповідає спеціальності 081 «Право», є самостійною завершеною роботою, в якій не виявлено порушень академічної доброчесності.

Оформлення дисертації відповідає вимогам МОН України. Відповідно дисертаційна робота Савчука Валерія Петровича на тему «Корпоративний секретар як учасник корпоративних відносин» відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Офіційна опонентка:

**докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри цивільного права і процесу
Донецького національного університету
імені Василя Стуса**

Олена Беяневич

Підпис д.ю.н., проф. Олени Беяневич засвідчую: